

Pamiatka a jej ochranné pásmo

Princíp ochrany pamiatky spolu s jej prostredím a okolím nie je nový; v odbornej umeleckohistorickej literatúre sa vyskytuje už na začiatku minulého storočia. Súvisí napr. s menom Maxa Dvořáka (1874 – 1921), predstaviteľa viedskej umeleckohistorickej školy, na ktorú nadviazala najskôr česká a potom aj slovenská ochrana pamiatok i náš dejepis umenia v medzivojnovom období.

V druhej polovici 70. rokov bola publikovaná téza, že ochrana pamiatok je integrálnou súčasťou ochrany a tvorby životného prostredia. Nevyšiel s ňou environmentalista, ani dobrovoľný ochranca prírody, ani pamiatkar, ale renomovaný urbanista, špecialista na problematiku historického urbanizmu Emanuel Hruška (Hruška, 1977). V prexe príspevku v časopise Architektúra a urbanizmus sa uvádza, že citovaná štúdia nadväzuje na Hruškov referát zo sympózia o pamiatkovej starostlivosti v roku 1971 v Prahe: „Tu autor po prvý raz v ČSSR jasne formuloval vzťahy medzi pamiatkovou starostlivosťou a tvorbou životného prostredia“ (Hruška, 1977). „Perspektívne ciele ochrany v oblasti moderného urbanizmu nemožno obmedzovať len na pasívnu ochranu toho, čo sme prijali za ochrániahodné – teda určitý fragment v regionálnom útvare mesta – obce – ale je nevyhnutné usilovať sa o tvorbu súčasného životného prostredia v jeho dynamickej kontinuite vývoja. Tým prerastáme do novej, tvorivej polohy, ktorá podnecuje tvorbu kultúrnych hodnôt hodných ochrany. Znie to dnes asi trochu utopisticky; ale chceme veriť, že snád' tam skutočne niekedy vyústi ochrana pamiatok“ (Hruška, 1977). Pozoruhodné a odvážne je konštatovanie tohto slávneho urbanistu vyslovené v roku 1971 na samom začiatku normalizačného procesu, keď píše o prerode „pamiatkovej starostlivosti na integrálnu

ochranu duchovných hodnôt v rámci tvorby životného prostredia človeka ...“ (Hruška, 1977).

V literatúre a právnych dokumentoch sa začali objavovať pojmy *obraz krajiny, krajinný obraz, charakteristický vzhlad krajiny, krajinná scenéria, krajinný ráz, hodnota krajiny*, ktoré dnes používame aj v dokumentoch v správnom konaní, v podkladoch alebo v návrhoch i v rozhodnutiach o vyhlásení ochranných pásiem nehnuteľných národných kultúrnych pamiatok. B. Kováč, architekt-urbanista píše napr. o *vnútornom obraze verejného priestoru – ulice* (Kováč, 2012). Nedávno mi I. Konrad, hlavná architektka mesta Bratislavy položila otázku, aký mám názor na vrátenie stromov na Hlavné námestie v Bratislave. Odpovedal som: „*Priestor s takou kulisou slohovej architektúry, akým je to naše námestie, by sa predovšetkým nemalo tváriť ako park, ale skôr ako krásna izba s hodnotným mobiliárom, ktorý tomuto priestoru chýba. Rozhodne som proti vzrastlej zeleni. Som za súťaž, ktorá by riešila dizajn Hlavného námestia*“. Je to kletnot mesta – pamiatka a podľa toho by sme mali k nemu pristupovať (Guldan, 2011).

Vývin inštitútu ochranného pásma

Zakotvenie inštitútu ochranného pásma v legislatíve SR pochádza z polovice 20. storočia (Kowalski, 2013). Najskôr sa objavuje v § 5 zákona č. 7/1958 Zb. SNR o kultúrnych pamiatkach. Neskôr sa v praxi pamiatkovej starostlivosti uplatňoval § 17 zákona č. 27/1987 o štátnej pamiatkovej starostlivosti s odkazom na ustanovenia stavebného zákona o ochrane dôležitých záujmov v území (§ 32, písm. c). Pomenúval pojem a umožňoval v ochrannom pásme obmedzenie alebo zakázanie určitej činnosti

alebo urobiť iné vhodné opatrenie. Umožňoval tiež, aby v prípade nevyhnutnosti vytvorenia ochranného pásma bolo možné získať niektoré pozemky alebo stavby, prípadne ich odstrániť, nariadiť nevyhnutné úpravy stavby. Napriek tomu, že ochrana pamiatok je verejným záujmom, niečo podobné dnes nie je možné prakticky uskutočniť. Zákon umožňoval, že v prípade, ak vlastníkovi vznikne majetková ujma v dôsledku vytvorenia ochranného pásma, prislúcha mu primeraná náhrada. Až v roku 2002, 12 rokov po zásadných zmenách v štáte nahradil starý zákon nový – zákon č. 49/2002 Z. z. o ochrane pamiatkového fondu. Toto previazanie pamiatkového so stavebným zákonom je veľmi dôležité, má zásadný význam. V súčasnej dobe určite viac ako v minulosti, pretože s previazanosťou na stavebný zákon a jeho vyhlášky dokáže vedecká disciplína <ochrana pamiatok> dosiahnuť efektívnejšie výsledky, ktoré majú dopad nielen na samotnú ochranu pamiatky, ale najmä na prostredie a okolie, v ktorom sa nachádza. Do problematiky vstúpil Európsky dohovor o krajine, ratifikovaný SR v roku 2005. Kontext tohto dohovoru má význam aj pre prax ochrany pamiatkového fondu najmä preto, že jeho cieľom je integrovanie všetkých izolovaných záujmov ochrany území, predovšetkým prírodného a kultúrneho dedičstva, čiže ochrany prírody a krajiny s ochranou pamiatkového fondu (Jančura a kol., 2010).

Úradná prax – rozhodnutie

Vyhlásením ochranného pásma národnej kultúrnej pamiatky (NKP) sa v podstate sledujú dva ciele. Prvým je deklarovanie pamiatkových hodnôt NKP a jej prostredia. Druhým cieľom, ktorý má predstihový charakter je opatrenie, ktorým sa pripomína potenciál NKP vo vymedzenom prostredí, v ktorom má NKP dominantné

postavenie. Má vymedziť hranicu územia ochranného pásma a sformulovať, aké činnosti a zábery môžu dané územie narušiť a znehodnotiť. Podmienky ochrany pamiatky sú súčasťou výrokovej časti rozhodnutia o vyhlásení ochranného pásma. Sú starostlivo sformulované a uvážené, majú perspektívne zabezpečiť ochranu prostredia, v ktorom sa pamiatka nachádza. Štátny zamestnanec, ktorý ich pripravuje si je vedomý ich dopadu pre obec a najmä vlastníkov nehnuteľností. Uvedomuje si, že niektoré z podmienok môžu obmedziť právo vlastníka, preto konkrétnu podmienku vie zodpovedne odôvodniť. Optimálnym riešením sporných otázok v postupe vyhlásenia ochranného pásma je ústne pojednávanie, v ktorom si môžu zúčastnené strany navzájom vysvetliť a odôvodniť svoje postoje a vyargumentovať ich. Ak je možné prijať kompromis, ale bez toho, aby došlo k principiálnemu porušeniu zmyslu vyhlásenia ochranného pásma pamiatky, môže hľadať štátny zamestnanec kompromis.

V Malej Mači bolo vymedzené ochranné pásmo a ustanovené podmienky ochrany územia ochranného pásma vzácneho románskeho kostolíka z 13. storočia situovaného doslova „v poli“ a umožnili vlastníkovi postaviť dva rodinné domy v území ochranného pásma. Nesúhlasili sme však so zámerom toho istého vlastníka postaviť kolóniu 18 rodinných domov v území ochranného pásma v úplne rušivom vizuálnom kontakte so solitérne situovaným kostolíkom „v poli“ (obr. 1). Spôsob, akým sme umožnili výstavbu pozdĺž miestnej komunikácie vedúcej z obce ku kostolíku na parcelách v ochrannom pásme, nie je náhodný. Vyplýval z charakteru zástavby obce, ktorá je typická v obciach staršieho pôvodu. Ulice intravilánu sa aj tu zastavovali tak, že línie ulíc sú obostavané rodinnými domami s malou predzáhradkou, či záhumienkom za domom buď z jednej strany alebo

Obr. 1. Malá Mača, Kostol sv. Margity Antiochijskej „v poli“ (2006). Foto: Michaela Kalinová

Obr. 2. Kostol ev. a. v. v pozadí ako dominanta solitérne situovaná v extraviláne obce Čelovce (2012). Foto: Patrik Guldan

Obr. 3. Spišský Štvrtok, chránený pohľadový uhol č. 1. Veduta krajiny s dominantou kostola (2011). Foto: Patrik Guldan

Obr. 4. Spišský Štvrtok, Kostol sv. Ladislava s kaplnkou Nanebovzatia Panny Márie (2011). Foto: Patrik Guldan

z obidvoch strán ulice. Zastavovacia štúdia, ktorú sme posudzovali, nemala s urbanizmom obce žiadne spoločné znaky a najmä nerešpektovala záujem chrániť prostredie a okolie pamiatky. Vlastník namietal, že v rozhodnutí sme určili za pamiatkové hodnoty solitérnosť a dominanciu pamiatky. Tvrdil, že nie sú pamiatkovými hodnotami v zmysle zákona o ochrane pamiatkového fondu. S uvedeným sme nemohli súhlasiť. Argumentovali

sme, že pamiatkový zákon v § 2 uvádza len skupiny, resp. druhy pamiatkových hodnôt, nie pamiatkové hodnoty konkrétne (čo ani nie je v zákone možné pre ich množstvo a rôznorodosť). Znaky ako solitérnosť a dominancia sú pamiatkové hodnoty zo skupiny hodnôt urbanistických, resp. krajinných. Použité viaceré odborné výrazy (dominantnosť, historická dominantna, solitér, solitérnosť, solitérne pôsobenie kultúrnej pamiatky

a pod.) sú odbornou terminológiou urbanizmu, konkrétnejšie historického urbanizmu, kde patria k elementárnym odborným pojmom. A keďže pamiatkový zákon informuje v § 2 ods. 2 o. i. aj o urbanistických hodnotách, mohol správny orgán oprávnené použiť odbornú terminológiu urbanizmu. Uvedené znaky všeobecne pozitívne vnímané a vizuálne charakteristické patria k významným pamiatkovým hodnotám, na ktoré správny orgán prihliadal v tomto prípade, podobne ako v prípadoch už vydaných a právoplatných rozhodnutí, napr. o vyhlásení ochranného pásma románskeho rímsko-katolíckeho kostola sv. Margity Antiochijskej v Malej Mači alebo ochranného pásma kláštora minoritov a kostola sv. Ladislava v Spišskom Štvrtku. Vzhľadom na to, že správny orgán je viazaný ustanoveniami zákona o správnom poriadku, napr. ustanovením § 3 ods. 4, dbá o to, aby v rozhodovaní o skutkovo zhodných alebo podobných prípadoch nevznikali neodôvodnené rozdiely. Súčasný § 18 zákona č. 49/2002 Z. z. o ochrane pamiatkového fondu v znení neskorších predpisov, ktorý pojednáva problematiku ochranného pásma, je podstatne stručnejší. Podstatné je však to, že zákon zveňuje formulácie podmienok ochrany kultúrnej pamiatky v rámci ochranného pásma Pamiatkovému úradu SR. Elementárnou podmienkou, ktorou sa spravidla podmienky ochrany uvádzajú, je nasledovné pravidlo: Na území ochranného pásma zachovať jestvujúce hodnoty územia – urbanisticko-architektonické väzby a priestorové vzťahy vrátane chránených pohľadov. V Čelovciach, v okrese Prešov sme uviedli, že sú neprípustné zásadné hmotovo-priestorové zmeny, ktoré by poškodzovali obraz krajiny s historickou dominantou národnej kultúrnej pamiatky Kostola evanjelického a. v., že je nevyhnutné rešpektovať vidiecky charakter a typológiu zástavby obce (obr. 2). Ale to neznamena, že v ochrannom

pásme nemožno a priori umiestniť novú budovu. Je to prípustné, ale je nevyhnutné takýto zámer usmerniť a sformulovať – vytvoriť prostrediu pamiatky zodpovedajúce podmienky. Treba povedať, že v území s najvyšším stupňom ochrany, spravidla to býva areál samotnej pamiatky, uplatňujeme zásadu, že do ochranného pásma sa neu-miestňujú stavby, ktoré by porušili svojou hmotovo-priestorovou štruktúrou, objemami, materiálovým alebo farebným riešením historickú dominanciu tejto kultúrnej pamiatky – kostola. Pri výstavbe nových rodinných domov v území ochranného pásma je takisto dôležité nepovoliť ohradenie parcely plným vysokým múrom, čo býva v ostatných rokoch módnou záležitosťou. Okrem iného aj z dôvodu, že sa strácajú priehľady medzi budovami a navyše prostredie dediny by si malo uchovať transparentnosť, otvorenosť a čitateľnosť (Pamiatkový úrad SR, 2014).

Pomoc štátu obciam – súčasť regulačných opatrení v procese tvorby a aplikácie územnoplánovacej dokumentácie

V okrese Prešov sa nachádza malá obec Čelovce s románskym kostolíkom nádherne umiestneným v extraviláne dediny. Práve v situovaní kostola v krajine na vyvýšenine medzi dnešnými dedinami (Šarišská Trstená, Proč, Pušovce, Chmelov) mimo zástavby týchto dedín spočíva jeho jedinečnosť v porovnaní s inými stredovekými kostolmi v regióne Šariša. V štádiu prípravy návrhu, podkladov k vyhláseniu ochranného pásma, sa stanovujú a zakresľujú do mapovej prílohy diaľkové pohľady. Predmetom ochrany sú však pohľady z vnútra hranice ochranného pásma, ktoré treba rešpektovať v územnoplánovacej dokumentácii obce, prípadne v jej zmenách a doplnkoch vrátane podmienok stanovených v následnom rozhodnutí, kde sú vyznačené chránené pohľady

uhly. Chránené pohľady sú charakteristickými pohľadmi na kultúrnu pamiatku a na jej výraz dotvárajúcu okolitú krajinu (obr. 3 a 4). Majú zabezpečiť ochranu charakteristickej siluety, panorámy územia a obrazu krajiny. Slúžia ako prostriedok na definovanie usmernení vrátane regulatívov, ktorými sa bude sledovať napr. odstránenie prvkov s negatívnym vplyvom na kultúrnu pamiatku a jej prostredie a na docielenie jej optimálnej prezentácie.

* * *

S prihliadnutím na význam historickej architektúry Kostola evanjelického a. v. v Čelovciach, ktorý dosiaľ vytvára urbanisticko-architektonickú dominantu, bola zrejme a odôvodnená potreba zabezpečenia jeho ochrany. Pamiatková ochrana územia v okolí kultúrnej pamiatky sa má zabezpečiť vyhlásením ochranného pásma, čím sa vytvoria zákonné predpoklady ochrany a usmerneného rozvoja prostredia a okolia kultúrnej pamiatky. Rozhodnutie, ktorým sa o. i. vymedzovalo ochranné pásmo NKP v Čelovciach situované v severnej časti obce, treba chápať ako verejný záujem v súlade s ustanovením § 1, ods. 2 pamiatkového zákona. Ale na druhej strane stoja legitímne záujmy vlastníkov nehnuteľností a obce v území ochranného pásma. Obci prekáža napr. to, že v ochrannom pásme, presnejšie v areáli NKP nie je prípustné postaviť Dom smútku. Jeden i druhý zámer reprezentuje verejný záujem. Odôvodniť takýto zámer ochrany pamiatky je v podstate našou prácou, a treba povedať, že to nie je jednoduchá práca.

Vyhlásenie ochranného pásma národnej kultúrnej pamiatky predstavuje výkon verejného záujmu štátu pri ochrane pamiatkového fondu podľa § 1 ods. 2 pamiatkového zákona a jeho účasti na procese ochrany kultúrneho dedičstva a tvorby životného prostredia

obce. Obec podľa § 14 ods. 1 citovaného zákona utvára podmienky potrebné na zachovanie, ochranu, obnovu a využívanie pamiatkového fondu na území obce. Účelom vymedzenia ochranného pásma je jednak zabezpečenie základnej ochrany kultúrnej pamiatky a najmä jej okolia a prostredia, v ktorom sa nachádza. Najmä vtedy, keď sa toto prostredie zachovalo v relatívne neporušenom stave a kultúrna pamiatka je v autentickom prostredí. Vyhlásením ochranného pásma získa obec alebo vlastník pamiatky odborný podklad pre sformulovanie regulačného nástroja na uplatnenie cieľavedomej ochrany pamiatkových hodnôt, krajinného usporiadania, panorámy a scenérie v intenciách verejného záujmu v súlade s § 7a ods. 2 písm. d) Zákona č. 50/1976 Zb. o územnom plánovaní a stavebnom poriadku.

Literatúra

- Guldan, P.: Zeleň a voda v historickom centre mesta. Námestie, ktoré sa tváril ako park. Bardejov: Bardkontakt, 2011, s. 24 – 30.
- Hruška, E.: Od pamiatkovej starostlivosti k ochrane a tvorbe životného prostredia. Architektúra a urbanizmus, 1977, 11, 2, s. 61 – 86.
- Jančura, P. a kol.: Metodika identifikácie a hodnotenia charakteristického vzhľadu krajiny. Vestník MŽP SR, 2010, 18, s. 3.
- Kováč, B.: Chránené územia v územnom plánovaní. Urbanita, 2012, 24, 2, s. 17 – 21.
- Kowalski, T.: Poznámky ku genéze pamiatkovo chránených území a ochranných pásiem. Monument revue, 2013, 2, 2, s. 14 – 18.
- Pamiatkový úrad SR: Kostol evanjelický a. v. v Čelovciach – Rozhodnutie o vyhlásení ochranného pásma nehnuteľnej národnej kultúrnej pamiatky (http://www.pamiatky.sk/Content/Data/File/elektronicka_tabula/2014/PUSR-4-2-14-Celovce.pdf), 2014.

PhDr. Patrik Guldan,
patrik.guldan@pamiatky.gov.sk
Pamiatkový úrad Slovenskej republiky, Cesta na Červený most 6, 814 06 Bratislava